

Články / Articles

Reprodukce řeči/myšlení v mluvených projevech jako předmět korpusového výzkumu

Jana Hoffmannová, Zuzana Komrsková, Petra Poukarová

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

jana.hoffmannova@ujc.cas.cz; zuzana.komrskova@ff.cuni.cz;

petra.poukarova@ff.cuni.cz

Reported Speech/Thought in Spoken Czech as an Object of Corpus Research

ABSTRACT: The article explores reported speech/thought in spoken Czech, especially reproductions introduced with various forms of *říct/říkat* (to say), with data provided by the Czech National Corpus. Most reproductions were introduced by the imperfective verb *říkat* (past and present tenses, first and third persons). By contrast, reproductions of thought were much less numerous and almost invariably involved the first person. We found twice as many examples of direct speech than indirect speech, and interesting transitional forms, some of which can be described as free indirect speech. Pauses separating introductory constructions from reproductions appear to be more typical of direct than indirect speech, but are generally infrequent, suggesting a lower degree of segmentation of spoken language. Sometimes, reproductions of the speech of others were signalled with reduced introductory constructions, with *verba dicendi* substituted by signals other than verbs, whereas reproductions of one's own speech were normally introduced with a *verbum dicendi*.

KEY WORDS: reported speech, reported thought, introductory construction, direct/indirect/free indirect speech/thought, reproduction of one's own speech, reproduction of the speech of others

KLÍČOVÁ SLOVA: reprodukce řeči, reprodukce myšlení, rámcový segment, přímá/nepřímá/polopřímá řeč, reprodukce řeči vlastní, reprodukce řeči cizí

1. SHRUTÍ DOSAVADNÍCH PŘÍSTUPŮ K TÉMATU

1.1 Historie zkoumání reprodukce řeči a reprodukce myšlení¹ je dlouhá a bohatá (srov. rekapitulaci R. Adama, 2003b); až do doby poměrně nedávné tu však převažoval výzkum zaměřený na psané, především umělecké texty. Za jeden z prvních mezníků bývají pokládány práce Ch. Ballyho (1912 aj.), v nichž k dosavadnímu rozlišování řeči přímé a nepřímé přistupuje důraz na přechodné formy, zejména na tzv. řeč polopřímou. Zahraniční literatury by bylo možno uvádět velké množství,

¹ Grepl (2002) užívá termínu „reprodukce prvotních výpovědí“.

zástupně tu zmíníme aspoň anglické stylistiky G. N. Leeche a M. H. Shorta (1981), kteří používají klasickou soustavu anglických termínů (*reported/reporting situation, direct – indirect – free indirect speech/thought*), dále např. rozsáhlou monografii M. Fludernikové (1993) nebo sborníky v edici F. Coulmase (1986) a T. A. J. M. Janssen – W. van der Wurffa (1996). Na francouzské a německé badatele navázal u nás už v r. 1929 J. Haller statí *Řeč přímá, nepřímá a polopřímá*; v centru jeho pozornosti je řeč polopřímá (a v souvislosti s ní využívání částice *prý/prej*) a pozoruhodné je, že tu autor vychází zčásti i z projevů mluvených (stenografické záznamy lidové řeči). Soustavně se tématem zabýval L. Doležel v dlouhé řadě prací (počínaje článkem z r. 1958 přes zásadní knižní monografii z r. 1960 až po práci o narativních způsobech, vydanou podruhé v přepracované podobě r. 2014). Jeho typologie *narativních způsobů* (původně *kontextových postupů*) zahrnovala řeč přímou, nevlastní přímou, polopřímou, nepřímou a smíšenou a při jejich rozlišování se opírala mj. o využití 1. a 2. osoby zájmen a sloves (v řeči přímé a nevlastní přímé), resp. osoby 3. (v řeči polopřímé a nepřímé), případně také o využití času přítomného či minulého; značnou pozornost věnoval autor i uvozovacím větám obsahujícím nejčastěji verba dicendi. (K tomu srov. podrobně Šoltys 1983.) R. Adam (2003a) ve studii o *formách podání řeči* zdůvodnil modifikaci Doleželovy typologie, z níž vypustil řeč nevlastní přímou a smíšenou a naopak přidal tzv. zprávu o řeči (myšlence) a podání řeči pomocí částice *prý*. Rozlišil tedy těchto pět forem:

<i>Řekl potichu a jakoby nerad: „Dokončil jsem svou práci.“</i>	řeč přímá
<i>Potichu a jakoby nerad řekl, že svou práci dokončil.</i>	řeč nepřímá
<i>Svou práci dokončil, ale říkal nám to potichu a jakoby nerad.</i>	řeč polopřímá
<i>Svou práci prý dokončil. Říkal to potichu a jakoby nerad.</i>	forma s <i>prý</i>
<i>Potichu a jakoby nerad oznámil dokončení své práce.</i>	zpráva o řeči

1.2 Podstatně později (soustředěně až od 90. let 20. století) se výzkum reprodukce řeči, resp. myšlení zaměřil speciálně na výskyt tohoto jevu v mluvených projevech; stalo se tak především v pracích konverzačních analytiků, případně interakčních sociolingvistů. Uvádíme z nich aspoň

- studii S. Günthnerové (1997) uveřejněnou v publikaci *Sprech- und Gesprächsstile* (eds. M. Selting – B. Sandig);
- řadu studií vydávaných před časem univerzitou v Konstanzu v sérii InList, kde zveřejnily své výsledky v letech 1998 a 1999 hlavně E. Couper-Kuhlenová, S. Günthnerová a G. Klewitzová;
- publikaci M. McCarthyho *Spoken Language and Applied Linguistics* (1998), zaměřenou spíše prakticky (na výuku cizinců angličtině), ale obsahující užitečnou kapitulu „*So Mary was saying*“: *speech reporting in everyday conversation*;
- soubor studií *Reporting Talk. Reported Speech in Interaction*, vydaný r. 2007 editorkami E. Holtovou a R. Cliftovou; kromě jejich textů obsahuje i práce E. Couper-Kuhlenové a Ch. Goodwina (ostatně jeho žena M. H. Goodwinová vydala už v r. 1990 knihu příznačně nazvanou *He-Said-She-Said*);
- článek J. Samsové (2010) věnovaný speciálně reprodukci myšlení (vnitřní řeči) a „reprodukcí“ hypotetických, fiktivních dialogů.

V českém prostředí se tématem reprodukce řeči v mluvených projevech zabývala E. Jandová (kapitola v knize *Tváře češtiny*, 2000) a zvláště J. Hoffmannová (Hoffmannová 1999, 2002, 2007, 2008a; Hoffmannová – Kolářová 2008); na fonetické aspekty reprodukčních pasáží jsou zaměřeny současné výzkumy E. Zaepernickové (v tisku).

U prací z oblasti konverzační analýzy lze uvést, že vesměs vycházejí ze tří inspirativních zdrojů: (1) z prací M. M. Bachtina a V. N. Vološinova (1986): v rozhovorech se dosahuje polyfonie, vícehlasí, zvrstvení tím, že lidé mluví do značné míry o řeči druhých (a zároveň ji různě hodnotí, komentují, hrají, vyjadřují své postoje k ní); (2) z prací E. Goffmana (1981aj.), z jeho teorie *footing* v rozhovoru (tj. zaujímání účastnických rolí, různých pozic, které musí být vyjednávány, atd.) a shiftů, posunů, změn ve footing, k nimž patří právě reprodukce řeči/myšlení. K tomu přistupuje u Goffmana ještě rozlišování subjektivních rolí (*animátor, author, principal*), protože při reprodukci řeči se výrazně odděluje animátor (který realizuje reprodukovanou řeč) od autora, ev. zmocnitele (ten, kdo původně výrok pronesl, ev. ten, kdo je za něj zodpovědný); (3) z prací D. Tannenové (1989) a jejího přesvědčení, že vlastně nikdy nejde o „reprodukcí“, protože „reprodukováný“ výrok je zapojen do nového kontextu, modifikován, transformován, vlastně zčásti nově stylizován, konstruován; dochází k jeho dekontextualizaci a nové rekontextualizaci (k tomu srov. Gumperz 1982; Auer – di Luzio 1992). Míra proměny se přitom odhaduje cca na 50 %.

Ve studiích výše uvedených konverzačních analytiků a badatelů s nimi spřízněných se jako identifikátory reprodukce řeči/myšlení zkoumají a) signály lexikální a syntaktické, b) signály prozodické a parajazykové.

a) **Lexikální a syntaktické signály** obsahuje hlavně úsek textu, který byl při výzkumu psaných projevů označován jako *uvozovací věta* (někdy i *rámcová věta*). Termín *věta* je však pro výzkum mluvených projevů nepoužitelný; citování badatelé tu užívají nejružnější termíny jako *quotative construction, quotative introduction, quotative component, quotative marker, introductory component, introductory marker, prefatory component, reportative introduction, reportative phrase, introductory clause, framing clause...* (Zde budeme užívat termínu *rámcový segment*, RS – také proto, že nemusí reprodukovanou řeč „uvozovat“, předcházet jí, ale může vůči ní zaujímat různé pozice.) Ze signálů reprodukce se autoři zaměřují hlavně na slovesa mluvení/myšlení: v angličtině je nejčastější (nežidka i stereotypně opakované) *he/she said*, případně *I thought* (v minulém čase); mnohem méně se v této funkci objevují slovesa jako *tell, ask, shout, suggest*; v neformálních projevech (zejména u mladých lidí) je však v současné době zachycováno i *go, be like (I'm like, I was like, I'll be like, he's like...)*.

I při zkoumání ústní reprodukce cizí/vlastní řeči lze rozlišit (jakkoli někdy jen s obtížemi) **reprodukovanou řeč přímou a nepřímou** (PŘ, NŘ). Ze dvou událostí situovaných v různých časech („teď říkám, co někdo dřív říkal, ev. co jsem si dřív myslel“) v případě PŘ převládá perspektiva reprodukované komunikační události (*reported situation, story world*), u NŘ perspektiva komunikační události „reprodu-

kující“ (*reporting situation, reporting world*), resp. perspektiva vypravěče.² PŘ se vyznačuje syntaktickou nezávislostí, u NŘ je závislost na RS exponována nejčastěji spojovacím výrazem *that*. Někdy ovšem obě formy těžko rozlišíme; k jejich míšení dochází hlavně tam, kde explicitní signály buď úplně chybí (podle Tannenové, c.d. u 26 % reprodukcí, podle dalších autorů u jedné třetiny), nebo je RS výrazně redukován. A kromě PŘ a NŘ se někdy mísí i reprodukce řeči vnější a vnitřní: reprodukci řeči někdy střídá reprodukce myšlení („co kdo řekl + co si mluvčí o tom myslel“), takto vznikající sekvence podávají vícevrstevný a leckdy málo přehledný obraz reprodukované události.

b) **Prozodické a parajazykové signály** se uplatňují hlavně jako prostředky toho, že v reprodukované řeči leckdy napodobujeme, předvádíme, inscenujeme řeč reprodukované osoby (*enactment*) změnou výšky (např. falzet), síly, barvy hlasu, tempa (prodlužování slabik), intonace či rytmu (např. skandování). V okolí přechodu k reprodukované řeči se vyskytují pauzy, ale také nádechy, výdechy, šeptání, funění, aspirace, nazalizace, smích; přechod někdy splývá i s překryvvy replik (pokud se reprodukováná řeč zapojuje do uplatňování nároku na slovo). Obvykle se na přechodu k reprodukované řeči podílí více prozodických rysů, vznikají tu určité konstelace, do jisté míry i ustálené.³ V psaných projevech s těmito zvukovými charakteristikami korespondují některá verba dicendi (*zašeptala* aj.) a adverbální výrazy v uvozovacích větách (v češtině např. *řekl potichu a klidně*).

Markantní prozodické vyznačení reprodukované řeči není ovšem v mluveném projevu ničím obligatorním; ani příslušné signály se nenacházejí vždycky přesně na hranicích RS a reprodukované řeči, ale mohou být roztroušeny v okolí této hranice. Jak konstatují uvedení badatelé, někdy bývá příznakovou prozodií (rychlejší tempo, tišší hlas apod.) vyznačen naopak RS (*prefiguring – postfiguring; pre-voicing*); záleží tu na individuálních zvyklostech, volbě rétorických strategií apod. Výzkumy směřují předběžně i k tomu, že zvuková animace je u PŘ živější než u NŘ a při reprodukci cizí řeči intenzivnější než při reprodukci řeči vlastní (ta bývá reprodukována spíše neutrálně). Do reprodukce cizí řeči totiž reprodukující subjekt mnohdy vkládá své hodnocení, navrstvue na „reprodukcí“ svou perspektivu: reprodukováného mluvčího je možno charakterizovat (např. naznačit jeho sociální příslušnost; viz Günthner 1997), parodovat, karikovat (např. pomalým tempem řeči, hlubokým hlasem, funěním). Pokud je řeč určité osoby reprodukována opakovaně, ne vždy se daří udržet její konzistentní zvukovou charakteristiku. Parodické inscenování cizí řeči se uplatňuje při vyprávění zábavných historek, vtípů, drbů, kdy se výrazně podílí na humorných efektech (srov. Bergmann 1987); jak píše Kotthoffová (1997), karikování řeči různých osob umožňuje jedině PŘ, nikoli distancovaná NŘ. Přichází tu ke slovu i „reprodukce“ hypotetické řeči (tj. co někdo

² Protože u zkoumaných mluvených projevů čerpáme data hlavně z dialogických pasáží narativního typu, lze tu aplikovat i u nás vžitě termíny jako *perspektiva* („*pásma*“) *vypravěče*.

³ Přechod k reprodukované řeči může být někdy zvýrazněn i prostřednictvím *code switching* (přepnutím kódu, např. k nářečí).

mohl říct) nebo řeči fiktivní; o využití těchto typů v televizní talk show viz u nás Čmejrková – Hoffmannová (2012).

Někteří autoři (z uvedených hlavně Ch. Goodwin) se ve svých výzkumech zaměřují především na **interaktivní aspekty** reprodukce řeči, tedy na to, jak na produkci a interpretaci reprodukované řeči spolupracují mluvčí a adresát/posluchač. Posluchač musí být aktivní, na základě designu reprodukované řeči (užité/neužité signály) musí rozlišit reprodukovanou řeč různých osob, identifikovat začátek a konec reprodukované řeči, poradit si s případným nesouladem signálů verbálních a prozodických. Porozumění dává najevo kontaktovémi výrazy, také např. smíchem, gesty; při neporozumění zapojuje inference, produkuje metatextové reakce (např. otázky typu *a to říkal kdo?*), z nich mohou vznikat celé opravné sekvence. Kromě (1) mluvčího, reprodukujícího a (2) recipienta, posluchače je třeba si všimnout i (3) subjektu reprodukování, pokud je rozhovoru přítomen (může průběh reprodukce anticipovat; svou mimiku, úsměvy, smích, gesta, pohyby synchronizuje s reprodukcí).

2. METODOLOGIE, DATA, VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Představení badatelé zkoumající mluvené projevy sledují reprodukční jevy v různých komunikačních žánrech: u konverzačních analytiků jsou to hlavně běžné rozhovory a mluvená vyprávění, ale i žánry institucionální (mediální interview, politické debaty, výslechy). Např. u vypravování se reprodukce může podílet na gradaci, pointování příběhu aj. Pro účely těchto kvalitativně orientovaných výzkumů si většinou vytvářejí vlastní žánrově vyhraněné korpusy, zahrnující menší počet, maximálně např. několik desítek rozhovorů; ale u zvláště náročných případových studií zaměřených na zvukové a vizuální interaktivní aspekty interpretují třeba i jeden nebo dva rozhovory.

Další možnost sledování takových jevů výstavby mluveného textu, jako je reprodukce řeči/myšlení, nám nabízejí současné, již značně rozsáhlé korpusy mluvených projevů. K výzkumu mluvené češtiny lze využít už celé řady korpusů; z těch, které obsahuje Český národní korpus, jsme kromě některých korpusů starších (ORAL2006, ORAL2008) využily především ORAL2013, který vedle relativně vysokého zastoupení dat z různých českých i moravských regionů nabízí možnost používat paralelně k práci s prepisy i poslech audionahrávek. Při vyhledávání reprodukcí (na základě vybraných signálů) získáváme v tomto případě desítky, stovky, někdy i několik tisíc dokladů, které mají ovšem velmi omezený rozsah. Procházet několikatisícové výskyty, vyřazovat z nich ty doklady, kde nejde o reprodukci řeči, a ověřovat sporné příklady rozšiřováním kontextu nebo poslechem (nebo obojím) je časově velmi náročné; proto jsme se v těchto případech někdy uchýlovaly k pořizování menších vzorků (viz o tom níže). Při práci s tímto typem dat samozřejmě není možno tak detailně sledovat celé bohatství prozodických jevů, mimojazykových prostředků či interaktivních aspektů; je však možno vycházet z určitých signálů v RS (především lexikálních a syntaktických, viz výše), zaměřit se na reprodukovanou řeč jimi uvozenou a zde odhalovat některé strukturální pravidelnosti. Ztrátu některých kvalitativních hodnot nám pak vyna-

hrazuje možnost názorného, kvantitativně podloženého vyhodnocení nálezu (byť i s vědomím určitých nepřesností).

Uvědomujeme si, že RS s explicitními signály u mnoha reprodukováných promluv chybí; nebo mohou být značně zredukovány, mizí z nich sloveso mluvení/myšlení, např. **a von že** už musí jít; **vona prej** musím už jít; **vona dycky** já už musím jít; **přišla a .** musím už jít; **a tak já hned že** už musím jít; **voní na něho at jako nelže...**⁴ Tyto signály a jejich konstelace jsou nesmírně rozrůzněné a vyskyty v jednotlivých případech nepříliš četné; při vyhledávání jsme se zaměřovaly i na ně, zde však bude nutný – v další fázi výzkumu – spíše přístup kvalitativní a práce s rozsáhlými kontexty, resp. s celými rozhovory obsaženými v korpusech řady ORAL. Stejně tak je velmi náročné i zkoumání forem podání řeči s *prý*; i tady se dostáváme z oblasti výstavby výpovědi (resp. několikavýpovědních spojení) do oblasti komplexní výstavby textu, jejíž zkoumání vyžaduje poslech rozsáhlých pasáží. Takové typy signalizace/nesignalizace reprodukováné řeči zde zmiňujeme spíše okrajově; v této studii se soustředujeme hlavně na reprodukce řeči/myšlení signalizované různými tvary slovesa *říct/říkat*, které je v této funkci nejčastější (ačkoli asi nemá v mluvené češtině takovou převahu jako v angličtině *say*). Výskyt slovesa *povídat* je nesrovnatelně nižší,⁵ u jiných sloves jsou určitá omezení (např. *ptát se* bývá spojeno s NŘ a s 1. osobou: *ptala sem se jestli přijdou*).

Kladly jsme si mj. tyto otázky:

- které tvary verba dicendi *říct/říkat* se v českých mluvených projevech nejvíce uplatňují;
- jak je tvarován předěl mezi rámcovým segmentem a reprodukovanou řečí, resp. co nejčastěji následuje po signalizačním tvaru slovesa *říct/říkat*;
- nakolik se některé další verbální signály (např. *jako, jakože*) uplatňují právě v této funkci a nakolik přecházejí spíše k redundantním výplňkovým výrazům;
- zda je v českých mluvených projevech více zastoupena řeč přímá, nebo nepřímá;
- jaké zajímavé přechodné formy tu lze zachytit;
- jaký je poměr reprodukce řeči vnější a vnitřní, jaké strukturní odlišnosti tu lze zjistit;
- jaký je rozdíl mezi reprodukcí řeči cizí a vlastní.

S ohledem na rozsah materiálu a potřebu detailní analýzy vyhledaných koncordancí jsme přistoupily k zúžení hledaných tvarů na 1. a 3. osobu sg. Tyto formy byly jednak nejfrekventovanější, jednak v největším počtu případů uvozovaly reprodukovanou řeč (podrobněji viz oddíl 3).

⁴ Také Šipková (1993: 128–137) zdůrazňuje u reprodukce řeči v nářečních promluvách různě redukováné formy uvozování: *a, a von, a pré, von pré, že, že pré, že jako, hned že pré...* Obdobně Balhar (1974: 103–108).

⁵ Je to patrné i z frekvence lemmat sloves mluvení v korpuse ORAL2013: *říkat* – 15 548, *řici* – 5100, *mluvit* – 2431, *povídat* – 2089. Sloveso *mluvit* se ovšem při rámcování reprodukováné řeči neuplatňuje.

Při vyhledávání v korpusu ORAL2013 jsme formulovaly pro každý slovesný tvar dotaz uvažující různé výslovnostní varianty, tj.

```
[word="ř[i]k[aa]m"], resp. [word="řeknu"]
[word="ř[i]k[aa]l"], resp. [word="řekl?"]
[word="ř[i]k[aa]la"], resp. [word="řekla"]
[word="pov[i]d[aa]m|po?[aa]m"]
[word="pr[ýeé]l|prej"]
```

Analýza jednotlivých forem probíhala v rámci všech výskytů, ale pro tvary s výskytem vyšším než 3000 byla provedena na náhodných vzorcích odpovídajících cca 10 % z celkového počtu výskytů daného výrazu. Tabulka 1 ukazuje frekvenční zastoupení jednotlivých tvarů, údaj v závorce uvádí, v kolika případech se jednalo o RS reprodukované řeči (vnější či vnitřní); uvedený tvar vždy zastupuje všechny výslovnostní varianty.

Tab. 1: Frekvence hledaných výrazů v korpusu ORAL2013

	frekvence (frekvence RS)		frekvence (frekvence RS)
říkám	4384 (4342)	řeknu	434 (317)
řiká	1925 (1631)	řekne	480 (352)
řikal	3695 (3592)	řekl	1108 (809)
řikala	3576 (3008)	řekla	881 (628)

Pro vyhledání typu *říkám si / řeknu si* (reprodukce vnitřní řeči) byly použity jednoduché dotazy na bezprostřední pozici výrazů, kde reflexivní morfém těsně přiléhá k víceslabičnému slovu; v opačném případě by výraz *si* patřil do jiné syntaktické struktury. Podmínka *within* omezuje vyhledávání na promluvu jednoho mluvčího, než dojde k jeho vystřídaní.

```
[word="ř[i]k[aa]m"][word="si"] within <sp/>
[word="řeknu"][word="si"] within <sp/>
```

Pro spojení s opačným slovosledem, tj. *si řeknu / si říkám*, už je dotaz komplexnější a bere v potaz možnosti vložení dalších výrazů mezi reflexivní morfém a slovesný tvar. Aby reflexivní morfém *si* nenáležel k jinému slovesu, jež by se na tomto „libovolně zaplněném“ místě mohlo objevit, byla pomocí tagu⁶ tato podmínka ošetřena – na pozici se může vyskytnout cokoli, s výjimkou dalšího slovesa:

```
[word="si"][word="."* & t_exppl!="V.*"]*[word="ř[i]k[aa]m"] within <sp/>
[word="si"][word="."* & t_exppl!="V.*"]*[word="řeknu"] within <sp/>
```

Pro analýzu 1. osoby minulého času ve všech slovosledných kombinacích – *řikal jsem (si), jsem (si) řikal* – jsme použily dotazy uvažující pouze možnost pauzy⁷ vložené mezi jednotlivé komponenty, tj.

```
[word="ř[i]k[aa]l|řekl?"] [word="\.\."]? [word="sem"]
[word="ř[i]k[aa]la|řekla"] [word="\.\."]? [word="sem"]
```

⁶ Pro tento případ byl použit zkušební označovaný korpus ORAL2013.

⁷ V transkripcích pro ORAL2013 je jednou tečkou značena kratší pauza, delší pak tečkami dvěma.

V případě analýzy 3. osoby bylo nutné odfiltrovat od participií *říkal* a *říkala* případy jiných slovesných osob. Použily jsme negativní filtr v rozsahu ± 2 a odstranily takto pomocné tvary slovesa *být* (*ste, sem*), tvar druhé osoby *si* byl kvůli homonymii zachován.

Ve všech případech bylo nutné provést ruční kontrolu, zdali vyhledané příklady odpovídají stanovenému dotazu. Pokud byl nějaký výskyt v případě náhodných vzorků odstraněn jako nerelevantní, byl nahrazen dalším, aby koncový vzorek odpovídal vzorku původnímu.

3. PROBLEMATIKA SBĚRU DAT

(1) Jako určitá komplikace a zdroj nepřesností se při sběru dat projevila možnost značné distance mezi verbem dicendi v RS a reprodukovanou řečí (časté *řek mi/mu že*; ale také např. *říkal mi už mockrát a vona taky že to nepude*).

(2) Vyřazovány byly případy, kde sloveso *říkat* neuvozuje reprodukovanou řeč, ale má význam „zdůrazňuju, opakuju“, např. *dyť ti to říkám takhle to prostě nejde*. Dále patřila mezi nejčastěji vyřazovaná spojení *říká se tomu / tomu se říká...* Vyřazena byla rovněž spojení s dokonavými tvary, která neuvozují reprodukci, např. typ *jak se to řekne německy, vám se to řekne, řekne si o stovku...*; a také *já bych řek/la, řek/la bych (že), abych pravdu řekla*.

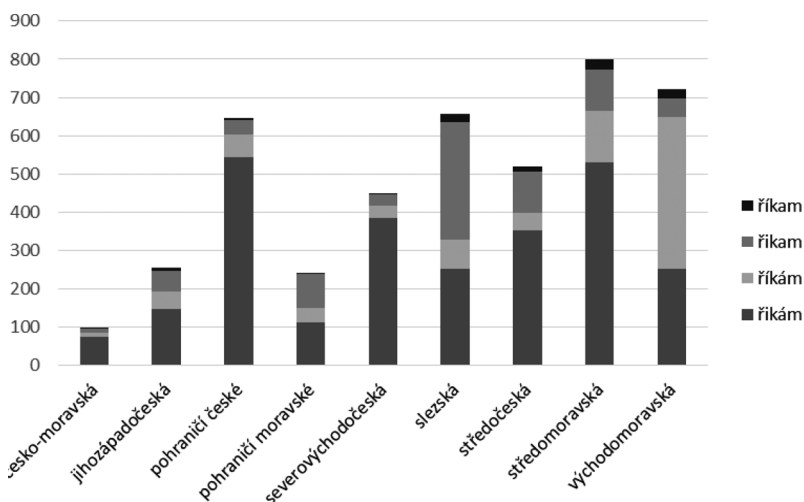
(3) Rozhodly jsme se zatím vyřadit i případy, kdy sloveso mluvení v RS bylo v **plurálovém** tvaru (*říkají, říkali, říkali jsme*), protože takových výskytů bylo málo; zřejmě jen výjimečně reprodukuje, co říkalo víc osob; spíš ve významu zobecnujícím, kdy jde o jakousi neurčitou „reprodukcí“: *říkají* = „říká se“, „někde jsem slyšela“: *říkají že trochu pije*.

(4) Podle našeho názoru lze pokládat za okrajové i reprodukce signalizované slovesem mluvení ve **2. osobě**: (*ty*) *jsi říkal/a / říkal/a jsi*. I zde byl vyhledán malý počet dokladů (jen několik desítek). Přitom jen některé z nich lze pokládat za skutečnou reprodukci cizí řeči – obvykle s funkcí připomínací nebo argumentační: *jo . to právě bejvají . to právě jak říkáš bejvají; ty si říkala mně už je šedesát; jak si říkala budu tam muset někdy zajít; dyť si říkala že příště už sem nepojedeš; sem si vzpomněla že si říkala že nemáš vajíčka*. Sporné už jsou příklady na „reprodukcí“ řeči hypotetické či fiktivní, nereálné: *prostě vjedu do města . a ty řekneš tady budeme prostě; co*s mu řek že je nešikovnej vid?* A zvláštní, rovněž okrajový případ představují výpovědi s funkcí shrnující, kondenzační (*jak si říkala o tom strašidle tak sem koukala včera na video*) nebo s funkcí identifikační (*to sou ty sousedi jak si říkala*), které lze pokládat s R. Adamem (2003a) za zprávy o řeči.

(5) Při vyhledávání nebylo možno opomenout **regionální varianty** frekventovaných slovesných signálů reprodukované řeči, jež byly zahrnuty i do vyhledávacího dotazu (viz výše), tj. *říkám – říkám – říkam – říkam*; u mnohem méně častého signálního slovesa *povídám – povídám – povídám – pam – páam – poam – poám*.⁸

⁸ Zde je ovšem třeba počítat s určitými nepřesnostmi transkripce v mluvených korpusech, s různým řešením polodělek apod. Varianty by bylo možno sledovat i u dalších výrazů, které

Graf č. 1 dokazuje, že podle očekávání *řikám* jasně převládá ve středních, severovýchodních, jihozápadních Čechách i na střední Moravě; ve Slezsku a moravském pohraničí je časté krátké *řikam*, jedině na východní Moravě *řikám*. V případech uvozovacího verba dicendi *povídám* je regionální diference enormní; ze sedmi výše uvedených variant je nejčastější *povídám* (střední a severovýchodní Čechy, střední i východní Morava); druhé nejvyšší zastoupení má *poám* (česko-moravské pomezí, ale i střední a severovýchodní Čechy či východní Morava). Jinde je situace nevyhraněná, ve Slezsku toto sloveso v uvozovací funkci takřka nebylo zaznamenáno.⁹

Graf 1: Frekvence variant slovesného tvaru *řikám* podle nářečních oblastí v korpusu ORAL2013

4. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Soustředily jsme se tedy především na vyhledávání na základě RS s jasně nejčastějším slovesem mluvení *řikat/říct* v 1. a 3. osobě, tedy s tvary *řikám, řiká, řikal/a, řikal/a jsem, jsem řikal/a; řeknu, řekne, řekl/a, řekl/a jsem, jsem řekl/a*. Výsledky nyní představíme v několika bodech.

se na reprodukci řeči podílejí, ale zde se jim speciálně nevěnujeme. Např. *prej* převládá v celém regionu Čech, *pré* na střední Moravě, *prý/prý* ve Slezsku, *prý* i na východní Moravě. Nepřímá řeč nezačíná vždy jen *že*, ale také např. *jestli – jesi – esi – estli – lesti...*

⁹ Kolegyni dialektoložce dr. Haně Goláňové děkujeme za informaci, že ve Slezsku se v uvozovací funkci (hlavně u starší generace) užívá spíše sloveso *pravít* (*já mu pravím*). Archiv lidového jazyka obsahuje pro oblast Slezska ojedinělé doklady lexému *povídát* ve formě *povidač/č* nebo *povědace/č*.

4.1 Při analýze dat se postupně ukázalo, že RS v naprosté většině případů předchází před reprodukovanou řečí (*Zuzana řikala že to nejde; Zuzana řikala nejde to*). Opačné pořadí (*nejde to řikala Zuzana; že prej to nejde řikala Zuzana*) je velmi vzácné; všechny práce na toto téma shodně tvrdí, že pořadí RS – reprodukováná řeč naprosto převažuje. Vyhledávání případů s příznakovým opačným pořadím je velmi obtížné. Ale např. vzorek zahrnující 400 výskytů slovesného tvaru *řikám*¹⁰ obsahoval jen čtyři doklady s pořadím reprodukováná řeč – RS (typ *nejde to řikám ti*), tj. pouhé 1 % (a ještě to byly případy zčásti sporné). Více dokladů s tímto příznakovým pořadím obsahovaly vzorky se slovesnými tvary *řikal/řikala* v RS; ale i v tomto případě jich ve vzorku o 400 výskytích bylo pouze 36, tj. jen 9 %. Zejména v delších reprodukčních řetězcích jde ovšem nezřídka o interpozici RS (je vložen mezi dvě části reprodukováné řeči a mnohdy začíná příznačně odkazovacím to):

- *voni uzavřeli jeden pruh dálnice no .to řikal všera takže je tam prej zmatek*
- *měl cukrovku . to ona mi kdysi řikala . a že sral na to že . že když měl ten záchvat . tak on si třeba píchl dvakrát*
- *řikám tak já už du . ne eště nechod' . eště se mně nechce spát . mně řikala . eště nechod' pryč*
- *ale spousta těch hráčů musela utýct ale to voni jim nic řikal neudáli*

Ještě komplikovanější je následující řetězec, kde je první reprodukce cizí řeči uvozena *a von*, další reprodukce vlastní řeči *já řikám*, ale po ní následuje ještě další RS, který odkazuje k první reprodukováné řeči (*řikal tady šéf*):

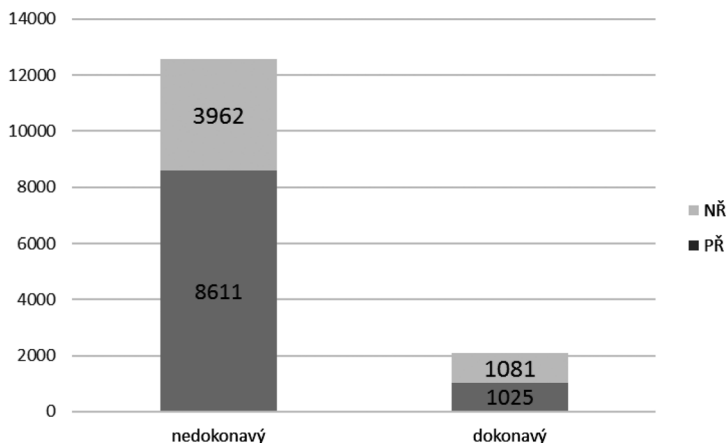
- *a von hrajte . hrajte hlasitě ..já řikám Siki . (se smíchem) máme hrát . hlasitě řikal tady šéf*

4.2 Při uvozování PŘ i NŘ užíváme mnohem častěji podoby **nedokonavé** (*řikám, řiká, řikal/a, řikal/a jsem, jsem řikal/a*) než **dokonavé** (*řeknu, řekne, řekl/a, řekl/a jsem, jsem řekl/a*). Poměr podob nedokonavých k dokonavým je 6 : 1 (nedok. 12 573 – dok. 2106). Výrazně frekventovanější nedokonavé tvary jsou zřejmě českým mluvčím běžnější, stejně jako PŘ, která bývá obvykle nedokonavými tvary uvozena (srov. graf č. 2). Nedokonavé a dokonavé tvary se někdy střídají: *co si řikal? řekl si chcu? jesi chceš mandli . jo dík*.

Je to způsobeno i tím, že tvary *řekne/řeknu* (s významem futura) vlastně nemohou uvozovat reprodukci řeči reálně pronesené, ale spíše „reprodukcí“ řeči hypotetické nebo fiktivní (viz uvození *jestli, když, kdyby, třeba* nebo užití kondicionálu):

- *jesi mně řekne že budu dva tejdny ležet tak ho pošlu do prdele*
- *dyž mi někdo řekne . tam nechod' tak já tam puđu na just*
- *tak mně třeba řekne . jo neser se do toho to není tvoje věc*
- *dyby tam seděl Jarda Dietl tak řekne bude to hrát Menšík*
- *tak jako samozřejmě si vobčas řeknu jo kdybych já nebyl blbej a šel prostě dál ..hmm tak by to bylo jako asi neska vypadalo jinak*

¹⁰ Zde i nadále používáme spisovnou variantu jako zástupnou za všechny varianty neortopeické (o nich viz výše).

Graf 2: Srovnání výskytu dokonavých a nedokonavých podob v RS

V dalších případech pak reprodukováná řeč přináší zobecnění určité zkušenosti:

- *každě ti řekne že tohle nejde*
- *člověk si řekne že si to bude pamatovat*
- *dyž ten chlap prostě na sebe veme tu zodpovědnost a řekne .. toto je náš směr*
- *já se už jako víc řídím chutěma jakože . si řeknu . mám na to chuť? ..jako vím jaká ta chuť je toho a řeknu si mám na to teď chuť --- a pak si řeknu no vlasně asi ani ne*

Pokud RS s dokonavými tvary opravdu uvozují reprodukovánou řeč, nemají obvykle význam futura:

- *představte si že von mi řekne já na to zapomněl vole = „řekl“*
- *dycky řeknu Dítě hele a jogurty ty jim přivez = „říkám“*

To dokazují i příklady, kdy se tvary „říkám“, „řiká“, „řekl“, „řekla“ vyskytují v bezprostřední blízkosti tvarů *řeknu, řekne*:

- *buď tam nepudu . anebo .**řeknu** . tak jak sem to Lence **řekl** . vyber jakej chceš volební lístek dé mně ho do obálky*
- *dyž jí **řeknu** protože je nevyspaná tak já jí taky **říkám** tak . proč nejdeš spát dřív jako?*
- ***řiká** deš do toho já **řeknu** jo já já ani nevím*
- *a pak **řekne** . a umyj tady to nádobí jo prostě . já sem **řekla** mami já si ho umyju až tole dojím*

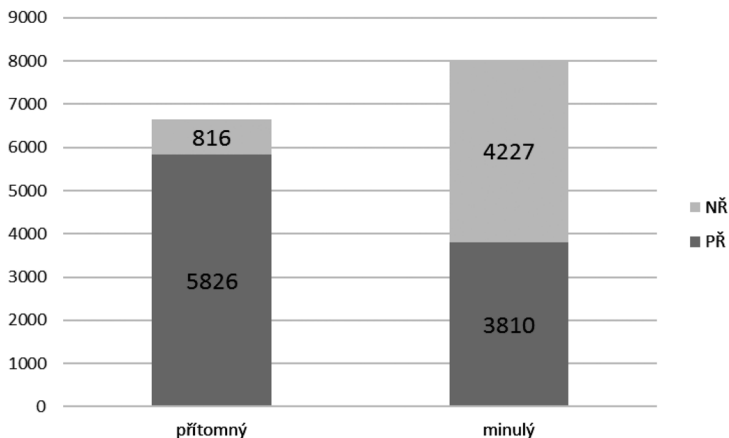
Nejblíže futurálnímu významu jsou asi ty tvary *řeknu, řekne* v RS, které vyjadřují záměr:

- *prostě sem řikala taky mu to řeknu . nemam žádněj důvod prostě ..jako ti tady sloužit*
- *dám mu sedmičku červeného a řeknu nauč mě to*
- *položim jin to tam a řeknu jim . co vy na to ..jo a uvidíme co na to řeknou*

Ostatně reprodukcí řeči s tvarem *řikám* (ve všech fonetických realizacích) bylo vyhledáno 4 342, zatímco *řeknu* se vyskytlo jen 434krát (desetkrát méně); z toho bylo 117 dokladů z výše uvedených důvodů vyřazeno, zbylo jich tedy jen 317.

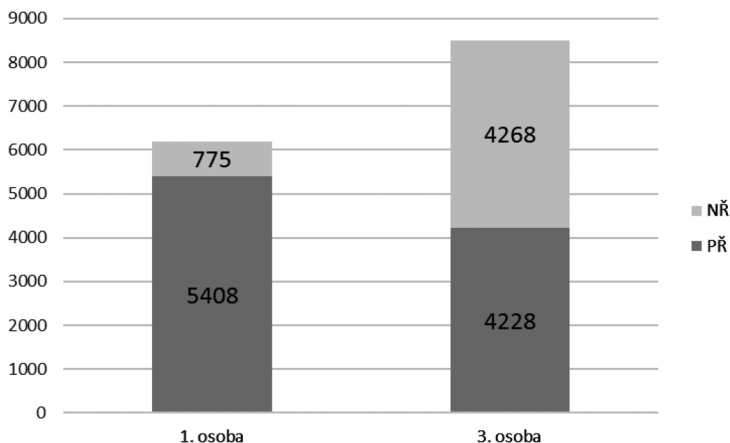
4.3 Pokud jde o slovesný čas, u tvarů verba dicendi *říct/říkat* převažuje čas minulý nad přítomným (8 037 : 6 642); je to způsobeno evidentně tím, že reprodukováná řeč je v mluvených projevech obvykle součástí vyprávění příhod, proto v RS převažují tvary *řikal/a jsem (si)*, ev. dokonavé *a on/a mi řekl/a...* (graf č. 3). Od narativního minulého času se ale při uvozování reprodukováné řeči často přechází k přítomnému – k reprodukci se zřejmě hodí jakési „zpřítomnění“:

- *vedle něj byla taková blondýna já sem furt říkala říkám . no jako mně přišla jako že je k němu stará prostě jo*
- *řikala říká teď mi maximalně zbyvá to že oběhnu zastavarny a poznám někde svoje že svoje náradí*
- *než sme došli k autu tak volal . říkám . už sem vypila kafe máme na tebe čekat? ne jedte domu . tak sme fičely domu*
- *my sme přijeli a já říkám že...*
- *přišel a říká holky dáte si pivo? a já říkám že jo*

Graf 3: Srovnání výskytu slovesných časů v RS

4.4 Zhruba obdobná jako u poměru minulého a přítomného času je převaha 3. osoby, tvarů *řikal/a, řekl/a* nad 1. osobou (8 496 : 6 183); přece jen při vyprávění asi častěji reprodukuje se to, co říkal někdo jiný, považujeme to za závažnější než to, co jsme řekli my sami (graf č. 4). 1. osoba je dominantní pouze v případě reprodukce vnitřní řeči; to ukážeme níže, ale zároveň doložíme, že reprodukce vnitřní řeči je mnohem méně frekventovaná než reprodukce řeči vnější (artikulované). Slovesné tvary přítomného času a 1. osoby většinou uvozují PŘ, zatímco po slovesu v 3. osobě a čase minulém nepatrně převažuje NŘ.

Graf 4: Srovnání výskytu 1. a 3. osoby sg. v RS

4.5 Reprodukce vnitřní řeči je samozřejmě mnohem méně častá než reprodukce řeči artikulované (vnější): z celkových 14 679 výskytů reprodukce vnější a vnitřní řeči připadá jen 1 102 na reprodukci řeči vnitřní, tedy pouhých 7,5 %. Při signalizování reprodukce vnitřní řeči reflexivní podobou verba dicendi (*říkám si; si říkám; říkal/a jsem si, řekl/a jsem si; jsem si říkal/a, jsem si řekl/a*) jasně převládají tvary **1. osoby** – což není překvapující, „reprodukovat“ můžeme jen vlastní myšlenky, zatímco cizí (*on/a si říká, von si řekl/říkal, ona si řekla/říkala*) pouze hypoteticky, na základě inferenčního vyvozování apod.¹¹ Z nalezených 1 102 výskytů reprodukce vnitřní řeči jde v 1 034 případech o 1. osobu a pouze v 68 případech o 3. osobu (tedy 94 % : 6 %).

Zajímavé je, že v mluvených projevech je „standardní“ pořadí *říkám si, říkal/a jsem si, řekl/a jsem si (říkám si co nadělám)* podstatně méně časté než pořadí *si říkám, jsem si říkal/a, jsem si řekl/a (si říkám jesi se mi to vyplatí)*. Musíme vzít ovšem v úvahu značné zastoupení rámcových segmentů ve tvaru **já si říkám, já jsem si říkal/a, já jsem si řekl/a**, a zhruba stejné zastoupení jako tato spojení s počátečním *já* mají i spojení s počátečním *tak*: **tak si říkám, tak jsem si říkal/a...**; poměrně časté je i počáteční *ted, vždycky, pak*. Typ *si říkám* lze interpretovat jako slovoslednou inverzi standardního *říkám si* nebo jako redukci zmíněných „úplnějších“ spojení *já si říkám, tak si říkám*; ale i kdybychom sečetli dohromady „korektnější“ typy *říkám si + já si říkám* ad., dávají dohromady pouze jednu třetinu

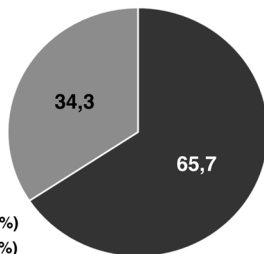
¹¹ J. Samsová (2010) rozlišuje „reprodukcí“ myšlení (vnitřní řeč) a „reprodukcí“ budoucích, hypotetických, předpokládaných dialogů (co by asi účastníci dialogu mohli říct). Ukazuje, že v dialogu, kde jeden mluvčí vypráví a reprodukuje své myšlenky, se někdy připojuje (*chiming in*) i partner, který odhaduje myšlení mluvčího, určité myšlenky mu připisuje, také je „reprodukuje“ (*aha a ty jsi myslela že...*).

z celkového počtu výskytů reprodukce vnitřní řeči proti dvěma třetinám výskytů typu *si říkám*, který tedy činí dvojnásobek součtu obou „korektnějších“ typů. Na zvláštní povahu „reprodukcí“ uvozených tvary *řeknu, řeknu si, si řeknu*, resp. *řekne, řekne si, si řekne* jsme upozornili výše v bodě 4.2; ale i tam platí naprostá převaha pořadí *si řekne, si řeknu* (člověk *si řekne, vobčas si řeknu...*), zatímco pořadí *řeknu si, řekne si* se v mluvených projevech téměř vůbec neobjevuje.

Setkáváme se tu neziřka s **redukovánými začátky**, které a) jsou součástí RS (typ *si říkám, sem si říkala*); b) stojí na začátku PŘ, po verbu dicendi: *říkám / si mu zavolej; já říkám / si nákej blbej ne?* V obdobné pozici (a to nejen na začátku reprodukováné řeči) mohou stát i další jednoslabičné výrazy jako *tí, se, by* a řada dalších (srov. Hoffmannová – Richterová 2015). Při vyhledávání *si* ovšem narážíme na **tvarovou homonymii**: zaměřujeme-li se na reprodukci vnitřní řeči, jsou pro nás relevantní spojení *já sem si říkala, vona si říkala* (s reflexivem), nikoli *ty si říkala* (tvar slovesa *být* jako součást složeného slovesného tvaru). Tvary typu *si řek/la* mohou představovat 2. osobu (pak jde o reprodukovanou řeč vnější) i 1. nebo 3. osobu (jde o reprodukovanou řeč vnitřní): *víš jak si řekla mně se nechce X tak sem si řekla mně se nechce*.

4.6 Při reprodukci řeči užíváme častěji formu **přímé řeči** (*řikal sem ty lžeš*) než **řeči nepřímé** (*řikal že/aby/at'...*; *řikal sem že lže*) – jakkoli v řadě případů dochází ke smíšení obou forem, které mj. splývají ve formě s *prý* zdůrazněné R. Adamem (2003a). Někde lze obě formy rozlišit podle 1. osoby (PŘ: *já prej nemůžu říkala Zdena*) vs. 3. osoby (NŘ: *že prej nemůže říkala Zdena*). Třídít ale nelze takto mechanicky, v řadě případů je rozlišení PŘ a NŘ obtížné a bylo by možno v nich uvažovat o přechodné formě řeči **polopřímé** (*vono to prej nepude říkala Zdena; ono prej hodně holek nekojí . říká Pavla*). Podle Jandové (2000) je pětikrát častější reprodukce v PŘ než v NŘ; a autoři článku o automatickém rozpoznávání reprodukováné řeči (Cervone – Lai – Pareti – Bell 2015) našli ve svém korpusu z 209 výskytů 125 PŘ a 84 NŘ, tedy zhruba poměr 6 : 4. U našich nálezů vychází celkový poměr PŘ a NŘ asi 66 % : 34 %, tj. dvakrát více PŘ než NŘ (graf č. 5). Tento poměr byl zjištěn také u *řeknu*, ačkoli zde může být poněkud zkreslen velkým počtem vyřazených nálezů (viz výše). Ale např. u *říkám* je nesrovnatelně větší převaha PŘ, což potvrdily i menší vzorky (jen asi 7 % NŘ). A podobně to vypadá u reprodukováných promluv uvozených druhým nejčastějším slovesem mluvení, *povídám/povídám/povídám/poviam/poám/pám/pam*, v 1. osobě: následuje po něm téměř výhradně PŘ, výskyt NŘ je téměř zanedbatelný.

- *pam dyť tohleto fungovalo* (PŘ)
- *poám že to tak nebylo; povídám at' neblbne* (NŘ)

Graf 5: Poměr přímé a nepřímé řeči signalizované verbem dicendi *říkat/řít*

V přechodné zóně mezi PŘ a NŘ byly vyhledány některé opakující se typy struktur:

- a) výskyt deiktické 3. osoby v reprodukované řeči ukazuje na NŘ, ta ovšem není uvozena výrazem *že* ani žádnou podobnou podřadící spojkou; tyto podoby se asi nejvíce blíží řeči polopřímé:
 - říkal může to splnit v prvním nebo v druhém semestru
 - říkal Tom on nemá nic sehnanyho
 - on říkal on má nějakýho v Praze na ministerstvu
 - říká .vona je z ně- **že** je z něho úplně zoufalá (zde posléze jasný identifikátor NŘ);
- b) přechod od PŘ (vyznačené 1., ev. 2. osobou) k NŘ (3. osoba):
 - říkal **my sme** tam co **von si pamatuje** chodili do sprch . tam byl rozbitej vypínač **že** ho **zapínali**
 - a já říkám přišla **tí** z- řvu na **ní že** přišla zpráva
 - říkala to stahuj **že** se tam dá stáhnout všechno;
- c) přechod od NŘ (perspektiva vypravěče) k PŘ (perspektiva reprodukováného), vyznačený mj. rozdílnými slovesnými tvary:
 - říkal **že má** .. říkal **já mam** barák
 - říká **ať** si to **zavezu** domů a pak ještě **zajedem** nakoupit a .**zavezem** to **k tobě** ne;
- d) další specifické podtypy, smíšené formy, jako např. PŘ se spojkou *že*:
 - on říkal **že** . mamko dělej to častěji . to je fajne
 - řekla **že** . děkuju za umyté schody
 - on mně totiž první řekl do telefonu Lukáš . **že** . tak víš co já to spočítám a jak budeš mět cestu...;
- e) různé typy kolísání mezi PŘ a NŘ:
 - říká . že mu říkal jako říká no tak co by se stalo kdyby bouchla
 - říká tomu svému přítelovi . ať zpomalí a řekla mu místo jako za- zastav tak mu řekla pšt (od NŘ k PŘ, ale stále převládá perspektiva reprodukováného):
 - říkal stejně tam zůstaneš . vona ne ne . přes prázdniny už chce být doma . na prázdniny už chci domů (do reprodukce v PŘ s 2. + 1. osobou vložena NŘ s 3. osobou, ač bez *že*).

4.7 Narazily jsme už na to, že signálnímu slovesu mluvení často **předcházejí** výrazy *já, von/a, a (já říkám, vona řekla, a říkala...)*, které pak přebírají signální funkci při elizi verba dicendi. Nyní budeme věnovat pozornost tomu, co v RS po těchto signálech **následuje** (srov. tabulku č. 2).

V průměru asi tak ve 20 % reprodukcí (v 663 případech z celkových 4 342) je předěl mezi RS a PŘ/NŘ vyznačen delší nebo kratší **pauzou, odmlčením nebo hezitačním zvukem** (*ee, hmm, mmm...*). Při uvozování PŘ jsou předěly výraznější, vyskytuje se tu větší počet pauz: *tak sem říkal .. to nepude; teďka si říkám . co budu dělat; tak si říkám . aha tak co s tím?; a teď si říkám .. na to už asi nemám.* Při uvozování NŘ, která je více zanořena do pásma vypravěče, je potřeba výrazných zvukových předělů menší: *a von (říkal) že nepude nikam; von furt / dycky / zase / prej že nepude nikam; si říkám že se na to podívám.* Ale i: *sem říkala . že to snad nemyslí vážně; sem si říkal že . každopádně by to bylo dobrý.* V RS u NŘ je zřejmě zhruba vyrovnaný počet pauz **před** spojovacím výrazem a **po** něm (*tak sem říkal . že to nepude; tak sem říkal že . to nepude* – projev váhání, rozvažování).

Někdy může být pauza zpředu i zezadu: *sem si říkala .. že . ten chlap mě fakt musí milovat; říká . že . ty máš tu psychiku trošičku slabší.* I v případě slovesa *povídám* v RS byly pauzy zaznamenány zhruba ve 20 % případů.

Bez ohledu na to, zda je předěl mezi RS a reprodukovanou řečí vyznačen pauzou, pak na začátku reprodukované řeči stojí nejčastěji tyto výrazy:

- a) při reprodukci v NR *že, aby, ať, jestli/jesi, co, proč...*;
tyto výrazy (zejména nejpříznačnější *že*) se mohou i opakovat:
tak si říkám že .. že děkuju fakt pánu bohu;
- b) při reprodukci v PŘ
 - částice: *jo, no, ne, a, tak, ale, jako;*
 - zájmena: *já, ty, my, to;*
 - citoslovce, expresiva: *aha, jé, ježiš(marjá), kruci, sakra, bože;*
 - kontaktní výrazy: *hej, zdar, hele, vole, ty jo, prosim/sim,* včetně oslovení, vokativů (*babi, Jano, ty brdů...*) a imperativů (*počkej, dělej, pod'...*).

Např. po *a von (říká)* může následovat *nikam nejdu; co děláš?; hele neblbni; ne nikam nejdu; já nemůžu; dělej pod' se mnou;* aj. K záměně slovesné valence s jiným slovesem dochází v případě spojení *říkám na...: a říkám na Standu . vubec nelez do obyváku.* Srov. i váhání mluvčího: *a něco nám jako . něco na nás ři* . něco nám říkal my sme na něj tak koukali a on říkal...*

Tab. 2: Výrazy na 1. pozici vpravo od slovesného tvaru *říkám*

	word IP	frekvence
1	.	534,00
2	no	480,00
3	tak	222,00
4	ty	203,00
5	že	182,00
6	to	180,00
7	já	139,00
8	a	134,00
9	jo	89,00
10	..	73,00
11	si	68,00
12	ale	67,00
13	ne	60,00
14	co	57,00
15	jako	50,00
16	jak	41,00
17	—	37,00
18	hmm	32,00
19	prosim	30,00
20	je	28,00

	word IP	frekvence
21	hele	28,00
22	(smích)	27,00
23	dyť	24,00
24	na	23,00
25	ježiš	22,00
26	proč	19,00
27	kurva	19,00
28	mu	18,00
29	dyž	18,00
30	tož	18,00
31	tam	17,00
32	mmm	17,00
33	teď	16,00
34	víš	14,00
35	do	14,00
36	mně	14,00
37	ja	13,00
38	v	13,00
39	nic	13,00
40	jesi	13,00

4.8 Výrazy **jako**, **teda**, **jakože** se poměrně často objevují jako signály reprodukce vnější/vnitřní řeči, resp. v sousedství signálů příznačnějších. V mnoha případech je obtížné rozhodnout, zda se na signalizování reprodukce skutečně podílejí, nebo zda plní funkci textových orientátorů (*teda*), či pouze funkci redundantních vycpávek. První skupinka příkladů ukazuje, že zde by výrazy *jako*, *teda*, *jakože* mohly být klidně vypuštěny; stačilo by říkal Hašek že by to bylo pěkný, ptají se jak to dělaj, volal že...

- *jako* já furt . Lenko já sem udělala něco špatně a Lenka už mně to ani neříkej
- no to říkal Hašek . **jako že** by to bylo pěkný no
- teďkom se ptají těch lidí **jako** jak to dělaj nebo co je k tomu třeba přivedlo
- no tak sem říkala **teda** . **že** na každýho jednou dojde
- a tož potom mně Pavel volal **že teda** ten Hostýnek padá
- pak říkali **jakože** todlencto **že** je nebezpečný . a **že** se to stává

Speciálně výraz *jakože* se dnes zřejmě stává oblíbeným výplňkovým slovem (obdobně jako *jakoby*); v našich dokladech ale bezpochyby hraje roli to, že obsahuje komponent *že* (a proto se hodí k uvozování nepřímé řeči).¹² V právě uvedených ukázkách se zkoumané výrazy vyskytují bezprostředně na předělu mezi RS a reprodukovanou řečí, ale mohou stát třeba i na konci reprodukované řeči (*já říkám víte co nechte si to teda*); takové pozice zřejmě už se signalizací reprodukce nemají mnoho společného. Naprostá většina výše uvedených příkladů také obsahuje verba dicendi (*říkal/a/i*, *říkám*, *volal*, *ptají se*), hlavně tato slovesa zde plní funkci předjímání reprodukované řeči. Na předělu mezi RS a NR dochází někdy ke kumulaci signálů (*říkala teda že; volal že teda*). Hranice RS a reprodukované řeči mohou být rozmanitě tvarovány, diferencovaný může být i slovosled, srov. např. *von jako že / jakože přijde; von (.) že jako přijde*. Případy jako *budu kupovat počítač . no . tak sem si říkal jako koupim desku, procesor, paměť*¹³ sice připomínají NR (*tak sem si říkal že...*), jde však o PŘ, rozdíl mezi nimi se do značné míry rozplývá. V řadě dalších dokladů ale zůstává signalizace reprodukované řeči pouze na „vycpávkových“ výrazech, jež nahrazují všechny ostatní signály:

- *tak nejdřív jako* ne pak si to nakonec vzal (tak nejdřív **jako** ne = tak nejdřív **říkal že** ne)
- *takže sem hledal v Motole traumačku . pak dyž sem našel traumačku . tak tam teda jakože . pani v okýnku jakože . proč s tím jedete do Motola proboha ?*

I v dokladech na reprodukovanou řeč s výrazy *jako*, *teda*, *jakože* nezřídka zaznamenáváme rychlé přeskoky mezi PŘ a NR, hlavně směrem od PŘ (identifikované užíváním 1. a 2. osoby) k NR (3. osoba):

- *říkala no . velice slušně nás to živí takže .. že jako z důchodu by žít nemohli povídala*
- *a povídá . eště budu mit v ponděli co dělat ? . jesi má přijít ? pak mi eště volala že teda jako se staví doma*
- *a říká mě kvůli vám jako že jí kuli němu zavřou* (jde zároveň o rektifikaci)
- *a von povídá tak já sem vydržel . jakože . že se mu nechtělo . prostě přijít vo peníze*

¹² Rozlišování podob *jakože* a *jako že* v transkriptech je nejspíš poměrně nahodilé.

¹³ Příklady obsahující čárku nebo uvozovky pocházejí z korpusů ORAL2006 a ORAL2008.

4.9 Při reprodukci dialogu (s rychlým střídáním mluvčích) předcházejí někdy všem reprodukovaným promluvám úplné RS s opakovaným slovesem mluvení, tj. *já říkám... a vona říkala... (já sem řekla ... a von řek...)*:

- *to tam byl táta, a já sem říkala :, co pospícháš ? " a von mi řek :, no, já mám psa v autě . " říkám :, nejsi ty prdlej ? proč ho nevěmeš nahoru ? " a von na mě čuměl a říká :, a můžu ,jo ? " já říkám :, a proč ne ? "*

RS uvozující reprodukovanou řeč může být i reduplikován, třeba v různých variantách:

- *no takže dořičel tak se na to pođíval a říká hele . jako on říkal . a to zedničil normalně hodně dlouho říká dybys mi řekl že že ti mám udělat takle dražku tak ti ju udělám úplně stejně*

Také při střídání reprodukované řeči cizí a vlastní (*vona říkala . já říkám že ani nebyli na besedě a vona říkala ne voni měli malou nemocnou*) dochází někdy ke vzniku přechodné formy mezi řečí nepřímou a přímou, která by se dala označit jako řeč polopřímá, tj.

- přímá řeč: *a vona říkala ne my sme měli malou nemocnou*
 nepřímá řeč: *a vona říkala že ne že měli malou nemocnou*
 polopřímá řeč: *a vona říkala ne voni měli malou nemocnou.*

Kromě reprodukce řeči cizí a vlastní se někdy v reprodukčním řetězci střídá reprodukce řeči vnější a vnitřní (i ta může být uvozena pouhým *říkám* místo *říkám si*); signály uvozující reprodukci řeči vnější či vnitřní se střídají a hromadí:

- *říkám to je takový na hovno říkám si . ty plavky vysleču říkám sme v sauně říkám já . prostě tady v plavkách sedět nebudu a . Laďa říká . (se smíchem) Laďa říká . neblbni . říkám co je ?*
- *a já sem právě na to koukala a říkám ty vole protože já sem si říkala tř* třeba háký nevyjdou tak sem to tak zasadila pak sem to rozspala a říkám no když už to vyrostlo tak . říkám dyť já . Aleně Aleně sem říkala že jí dám protože říkala právě . že by to chtěla taky na ten balkon zkusit do kýble zasadit*
- *a jednou to sem teda poprvé jela a vezla sem jim tašku jablek a já říkám no co . říkám co dyť jedete . von prej ne já už nahoru nejezdím sem se s tou taškou . pak sem si říkala sem mohla zavolat kluci by pro mě přijeli vid'*

V nových datech se nám ale stále vrací starší zjištění (srov. už Hoffmannová 1999, 2002, 2007, 2008; Hoffmannová – Kolářová 2008; aj.): při reprodukci dialogů bývá reprodukce vlastní (dříve pronesené) řeči mluvčího opatřena RS (obvykle úplným, **s verbem dicendi**; jen výjimečně se setkáme s redukovaným RS, např. *já; tak já; a já; a já jako...*). Naproti tomu reprodukce řeči cizí (jiných subjektů) mívá často uvození značně redukované, tj. (*a*) *von / vona; von jako; von dycky; a von na mě; a Liba; a ted' Karel; a Láďa eště; a...*; nebo nemá uvození vůbec žádné. To nepochybně souvisí se skutečností, na kterou jsme poukázaly na začátku článku (bod 1.2): reprodukce cizí řeči nemusí být explicitně signalizována, protože úlohu signálů velmi často přebírají **prozodické a parajazykové prostředky**, vypravěč (reprodukující subjekt) řeč jiné osoby imituje, stylizuje, animuje, dramatizuje, předvádí.

- *já sem řekla to je muj byt . ted' tam byli manželé učitelé . to je náš byt my máme už klíče . já sem říkala jak můžete . dostali sme to přidělený celej byt patří nám jo . to je německej byt . já sem říkala . není to německej byt . to je muj*

- **já říkám :** „já vím (smích) . já sem úplně blbá . “ **a teď von :** „ počkej , tys to fakt nenašla ? “
já říkám : „ no nenašla . “ **a von :** „ dyť je to tam na tom kraji v tom druhym domě . “ **já říkám :** „ jo , tys to říkal “
- **já povídám .** pani ten košík je náš . **a vona jo? a já povídám** no jo
- **a já říkám :** „ von byl u vás ? “ „ no . “ **já říkám :** „ kdy ? “ „ včera . “ **já říkám :** „ co vám dovez ? “
a než stačila, **já říkám :** „ patnáct stovek, vid’ ? “ **a vona :** „ jo . “

Kromě toho M. Hirschová (2016) ukazuje, jak se v případě účasti většího počtu subjektů (těch, které mluví a reprodukují, plus těch nepřítomných, o nichž se mluví) na sebe vrství různé perspektivy, dochází k výměnám rolí, k multiplikaci reprodukce, někdy i k referenčním nejasnostem a dvojnáčetností:

A: ty ničemu nerozumíš

B: tak (ty říkáš že) já ničemu nerozumím, a přesto chceš se mnou spolupracovat?

C: tak (ty říkáš že) (on říká že) ty ničemu nerozumíš, a přesto chce s tebou spolupracovat?¹⁴

4.10 Celá předchozí část této stati byla zaměřena především na fungování slovesa *říkat/řít* jako signálu reprodukované řeči obsaženého v RS. Pouze v bodě 4.7 jsme se zmínily o tom, že výrazy *teda, jako, jakože* mohou rovněž vystupovat jako (poměrně neurčité) signály reprodukované řeči; ale konstatovaly jsme, že se většinou vyskytují společně s tvary verba dicendi, a proto jsme mnohdy na pochybách, zda nejde pouze o redundantní vycpávky. Do podobné situace se dostáváme s částicí *prý* (*prý/prej/pry/pre/pré*), která se ovšem jako signál reprodukované řeči uplatňuje mnohem výrazněji. Podle M. Grepla (2002) se útvary s *prý* pohybují mezi formou uvozené PŘ a uvozené NŘ. Proto je možno přijmout i řešení R. Adama (2003a), který považuje reprodukci řeči s pomocí částice *prý* za samostatnou „formu podání řeči“ (využívanou tam, kde dominuje potřeba explicitně poukázat na cizí původ informace). Také částice *prý* se může vyskytovat pospolu s tvary slovesa mluvení (*von říkal já prej nevím*), ale i bez nich, v redukovaných RS a v různých pozicích:

– *von prej . tak já pudu*

– *a von . tak já prej pudu*

Výraz *prý* ovšem není pouze signálem reprodukované řeči. (Srov. Hoffmannová 2008b) Výhradně v této funkci se uplatňuje, pokud je signálem reprodukce konkrétního dialogu, který vypravěč (reprodukující mluvčí) sám vedl (*já říkám... a vona prej...*). Kromě toho může fungovat i jako signál zprostředkované reprodukce dialogu, který mluvčí sám nevedl; reprodukuje vyprávění jiné osoby, které zahrnuje dialog této osoby s dalším subjektem, tj. „já jsem od někoho slyšela, že někdo jiný říkal...“ Částice *prý* však leckdy nese navíc i epistemické, modální významy; je projevem určité distance vůči reprodukovanému cizímu mínění, signálem nejistoty, pochybnosti, nedůvěry ke zdroji informací („tady u nás se říká, říkali v rádiu...“). Při vyjadřování takto profilované sémantiky se často spojuje s neurčitými zájmeny, zájmennými příslovci i modálními výrazy: *někde, někam, nějak, nějaký, snad, asi, já nevím...*

¹⁴ RS v závorkách jsou doplněny pro vysvětlení konstelace reprodukováných subjektů.

- *ale co sem tak slyšel no prej se má ochladit*
- *von je snad někým prej evropským šampionem nebo držitelem nějaký první třídy*

Podíl částice *prý* na reprodukci řeči, užívání této formy v různých kontextech však představuje speciální problematiku, kterou se hodláme zabývat v jiném příspěvku.

5. SHRnutí A NAZNAČENÍ PERSPEKTIV DALŠÍHO VÝZKUMU

V této stati jsme se zabývaly fenoménem reprodukce vnější a vnitřní řeči se zaměřením na výstavbu RS, na jejich vztah k reprodukováným promluvám, a především uplatněním slovesa *říkat/řít* při uvozování reprodukované řeči. Zjistily jsme, že se zde nejčastěji objevují tvary nedokonavého slovesa *říkat*, a to v čase minulém i přítomném, v osobě 1. i 3. Při reprodukci vnitřní řeči se uplatňuje takřka výhradně 1. osoba; reprodukcí vnitřní řeči je ovšem ve srovnání s reprodukcemi řeči vnější (artikulované) nevelký počet. PŘ bývá od RS oddělena pauzou častěji než NŘ, ale celkově předěl není vyznačován pauzami příliš často (jen asi v jedné pětině případů), což potvrzuje značnou překotnost a nízkou členitost proudu mluvené řeči.

Sledovaly jsme i různé podoby a způsoby redukce RS, kde při vypuštění verba dicendi hrají značnou roli další signály, např. *a... , a vona... , von dycky... ;* výrazy *jako, teda, jakože* (které jsme zvyklí chápat jako výplňkové, ale na signalizaci reprodukované řeči se do jisté míry podílejí); a částice *prý*, která nemá jen funkci signálu reprodukované řeči, ale i nositele epistemických, modálních významů distance, nedůvěry, pochyb, nejistoty. Tyto redukované (případně i nulové) RS se častěji spojují s reprodukcí řeči cizí, zatímco při reprodukci řeči vlastní jsou obvyklejší úplné RS s verbem dicendi. Vyhledáváním v mluvených korpusech řady ORAL jsme dokázaly značnou (asi dvoutřetinovou) převahu PŘ nad NŘ a zachytily jsme zajímavé přechodné formy, z nichž některé by bylo možno pokládat za řeč polopřímou. Dochází tu ale k míšení jednotlivých forem a k rychlým přeskokům mezi PŘ a NŘ.

Prostřednictvím korpusů řady ORAL jsme sledovaly profilaci reprodukce řeči v neformálních, neveřejných a nepřípravených rozhovorech. V další fázi výzkumu bychom dosažené výsledky rády ověřily, resp. modifikovaly využitím dat z korpusu DIALOG, který nabízí záznamy televizních dialogických pořadů (různých žánrů, jako jsou interview, debaty a diskuse, talk show; ale rozhodně jde o dialogy veřejné, formálnější a obvykle aspoň zčásti připravené).

Některé zde interpretované jevy (např. v bodě 4.8 a 4.9) se navíc týkají výstavby rozsáhlejších textových celků a výstavby dialogů; i těm je třeba věnovat další výzkum, který už nemůže vycházet z vyhledávání rozsahově omezených korpusových dokladů a z kvantifikace jejich zkoumání, ale musí být založen na interpretaci těchto jevů v širších kontextech, nejlépe v prostoru celých rozhovorů.

Konečně je nezbytné zaměřit intenzivní výzkum na poslech nahrávek a na analýzu prozodických aspektů reprodukované řeči/myšlení. Rozsáhlejší rozhovory často obsahují vyprávění příhod s množstvím reprodukováných dialogů;

mluvčí v nich střídavě reprodukuje řeč různých osob i řeč vlastní a své myšlenky, k oddělení jednotlivých reprodukcí využívají pauzy a intonaci, k jejich rozlišení (někdy výrazně kontrastnímu) pak užívají různé odstíněnou výšku, sílu i barvu hlasu, rychlejší či pomalejší tempo řeči, ale také rytmizaci, labializaci, dyšnou fonaci apod. Jako malou ukázkou uvádíme část vyprávění studentky, která pracuje jako pokladní v drogerii.

*to se nám stalo v polovině tejdne, přišla tam holčička, jak tam máme balónky, **tak řekla**, a vona byla taková, takle normálně mluvila, **dobrý den, já sem si přišla**, a bylo jí, tak pět let jí bylo, jo, některý ty děti fakt jako překvapujou člověka, **já sem si přišla pro jeden balónek . a my hned**, a jakou chceš barvičku? já nevím, **řekla**, já už nevím, třeba modrou . a takhle mluvila prostě v pěti letech (...) **a vona, děkuju**. a normálně vyšla z toho obchodu, takhle držela balónek a normálně **zařvala na celou Panskou: rodiče, kde ste?** my normálně s Jitkou ve výtlemu prostě jako, my sme koukaly, jako tohle **řict** jako v pěti letech, **rodiče kde ste, jo, prostě**.*

V ukázce vypravěčka reprodukuje cizí i svou vlastní řeč pomocí PŘ, jejíž úseky nejsou uvozovány jenom slovesem mluvení (tvarem *řekla*), ale také redukovanými, neslovesnými konstrukcemi *a vona* nebo *my hned*.¹⁵ Protože mluvčí napodobuje řeč malého dítěte, jsou reprodukované promluvy výrazně odlišeny od řeči vypravěčky (téměř všemi hlavními prozodickými prostředky: kontrastním nasazením, zvýšením a zesílením hlasu, pomalejším tempem řeči, zřetelnější výslovností, v jednom místě i nepřirozenou stoupavou intonací). U textových úseků *já nevím* a *treba modrou* (uprostřed ukázky, vyznačeny kurzivou) by při práci s transkriptem bylo možno pochybovat o tom, zda jde o řeč vypravěčky nebo o reprodukovanou řeč holčičky; obě pásma se tu do jisté míry prostupují, poslech však odhaluje poměrně jednoznačně, že jde o řeč vypravěčky (není vyznačena žádnými výše uvedenými prozodickými prostředky).¹⁶

LITERATURA

- ADAM, R. (2003a): Formy podání řeči. *Slovo a slovesnost*, 64, 119–128.
- ADAM, R. (2003b): Stručně novější dějiny a současná situace výzkumu podání řeči. *Slovo a slovesnost*, 64, 128–132.
- AUER, P. – DI LUZIO, A. (eds.) (1992): *Contextualising Language*. Amsterdam: John Benjamins.
- BACHTIN, M. M. – VOLOŠINOV, V. N. (1986): *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka*. Bratislava: Pravda.
- BALHAR, J. (1974): *Skladba lašských nářečí*. Praha: Academia.
- BALLY, Ch. (1912): Le style indirect libre en français moderne I., II. *Germanisch-Romanische Monatschrift*, 4, 549–556, 597–606.
- BERGMANN, J. R. (1987): *Klatsch. Zur Sozialform der diskreten Indiskretion*. Berlin – New York: W. de Gruyter.
- CERVONE, A. – LAI, C. – PARETI, S. – BELL, P. (2015): Towards automatic detection of reported speech in dialogue using prosodic cues. Edinburgh: University of Edinburgh.

¹⁵ Reprodukce řeči jsou v ukázce vyznačeny podtržením, rámcové segmenty ztučněním.

¹⁶ Za podnětné a zasvěcené připomínky děkujeme zejména jednomu z anonymních recenzentů.

- COULMAS, F. (ed.) (1986): *Direct and Indirect Speech*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- COUPER-KUHLEN, E. (1998): Coherent voicing. On prosody in conversational reported speech. *InList (Interaction and Linguistic Structures)* No. 1, Konstanz: Universität Konstanz.
- ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (2012): Intertextualita a její podíl na vyjednávání pozic účastníků talk show. *Slovo a slovesnost*, 73, 2012, 263–284.
- DOLEŽEL, L. (1958): Polopřímá řeč v moderní české próze. *Slovo a slovesnost*, 19, 20–46.
- DOLEŽEL, L. (1960): *O stylu moderní české prózy*, Praha: Nakladatelství ČSAV.
- DOLEŽEL, L. (2014): *Narativní způsoby v české literatuře*, 2. vyd., Příbram.
- FLUDERNIK, M. (1993): *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*. London – New York: Routledge.
- GOFFMAN, E. (1981): *Forms of Talk*. Oxford: Blackwell.
- GOODWIN, M. H. (1990): *He-Said-She-Said. Talk as Social Organization Among Black Children*. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press.
- GREPL, M. (2002): Reprodukce prvotních výpovědí. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 375–376.
- GUMPERZ, J. J. (1982): *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GÜNTHNER, S. (1997): Stilisierungsverfahren in der Redewiedergabe – Die „Überlagerung von Stimmen“ als Mittel der moralischen Verurteilung in Vorwurfsrekonstruktionen. In: M. Selting – B. Sandig (eds.), *Sprech- und Gesprächsstile*. Berlin – New York: W. de Gruyter, 94–122.
- GÜNTHNER, S. (1999): Polyphony and the „layering of voices“ in reported dialogues. An analysis of the use of prosodic devices in everyday reported speech. *Journal of Pragmatics*, 31, No. 5, 685–708.
- HALLER, J. (1929): Řeč přímá, nepřímá a polopřímá. *Naše řeč*, 13, 97–107, 121–130.
- HIRSCHOVÁ, M. (2016): *Česká věta v pohledu lingvistické pragmatiky*. Přednáška v Jazykovědném sdružení v Praze dne 20. 10. 2016.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1999): Reprodukce řeči a myšlení. In: J. Hoffmannová – O. Müllerová – J. Zeman, *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha: Trizonia, 99–125.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2002): Intertextualita v mluvených projevech (Úvahy o metodologii výzkumu a konceptuální soustavě). *Stylistyka*, 11, 371–381.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2007): „Reprodukce“ cizí a vlastní řeči. In: J. Hoffmannová – O. Müllerová (eds.), *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 127–140.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2008a): The reproduction of one's own speech or the speech of others: from L. Doležel to contemporary communication and corpus research. In: Z. Jettmarová – J. Králová (eds.), *Tradition versus Modernity. From the Classic Period of the Prague School to Translation Studies at the Beginning of the 21st Century*. Praha: FF UK.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2008b): Role českého *prý/prej/pré* při vyjadřování reproduktivních a modálních významů. *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderband 72. Hg. B. Wiemer. München – Wien: Verlag Otto Sagner, 149–164.
- HOFFMANNOVÁ, J. – KOLÁŘOVÁ, I. (2008): Reprodukce cizí/vlastní řeči v mluvených projevech. In: M. Kopřivová – M. Waclawicová (eds.), *Čeština v mluveném korpusu*. Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu, 115–123.
- HOFFMANNOVÁ, J. – RICHTEROVÁ, O. (2015): *Sí představ, by mě zajímalo, ti to ukázu*: Jednoslabičné začátky syntaktických segmentů v mluvené češtině. *Časopis pro moderní filologii*, 97, 9–20.

- HOLT, E. – CLIFT, R. (2007): *Reporting Talk. Reported Speech in Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JANDOVÁ, E. (2000): Odchytky od lineárnosti textu. In: I. Bogoczová a kol., *Tváře češtiny*, 64–73.
- JANSSEN, T. A. J. M. – VAN DER WURFF, W. (eds.) (1996): *Reported Speech. Forms and Functions of the Verb*. Amsterdam – Philadelphia: J. Benjamins.
- KLEWITZ, G. – COUPER-KUHLEN, E. (1999): Quote – unquote? The role of prosody in the contextualization of reported speech sequences. *InLiSt (Interaction and Linguistic Structures)* No. 12, Konstanz: Universität Konstanz.
- KOTTHOFF, H. (1997): Erzählstile von mündlichen Witzen. Zur Erzielung von Komikeffekten durch Dialoginszenierungen und die Stilisierung sozialen Typen im Witz. In: M. Selting – B. Sandig (eds.), *Sprech- und Gesprächsstile*. Berlin – New York: W. de Gruyter, 123–169.
- LEECH, G. N. – SHORT, M. H. (1981): Speech and thought presentation. In: *Style in Fiction*, London: Longman, 318–351.
- McCARTHY, M. (1998): *Spoken Language & Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*, 3. upr. vyd., Bratislava: SPN.
- SAMS, J. (2010): Quoting the unspoken: An analysis of quotations in spoken discourse. *Journal of Pragmatics*, 42, 3147–3160.
- ŠÍPKOVÁ, M. (1993): *Skladba věty v mluvených projevech (Syntax hanáckých nářečí)*. Jinočany: H+H.
- ŠOLTYS, O. (1983): *Verba dicendi a metajazyková informace*. *Linguistica VIII*, Praha: ÚJČ ČSAV.
- TANNEN, D. (1989): *Talking Voices. Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZAEPERNICKOVÁ, E. – HAVLÍK, M. (v tisku): Prozodické aspekty reprodukováné řeči v konverzačních příbězích.

POUŽITÉ KORPUSY

- BENEŠOVÁ, L. – KŘEN, M. – WACLAWIČOVÁ, M.: *ORAL2013: reprezentativní korpus neformální mluvené češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2013. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- KOPŘIVOVÁ, M. – WACLAWIČOVÁ, M.: *ORAL2006: korpus neformální mluvené češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- WACLAWIČOVÁ, M. – KOPŘIVOVÁ, M. – KŘEN, M. – VÁLKOVÁ, L.: *ORAL2008: sociolingvisticky vyvážený korpus neformální mluvené češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2008. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

GRANTOVÁ PODPORA

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu č. 15-01116S (*Syntax mluvené češtiny*), podpořeného Grantovou agenturou ČR.